

Vertel onze verhalen verder

Ontmoetingen met joodse en Palestijnse vrouwen;
getuigenissen van wat zich achter de schermen
van het nieuws afspeelt

Het collectief 'Dochters van Sarah en Hagar op Reis'

SAMENSTELLING: RIET BONS-STORM

NARRATIO

Inhoud

Hoofdstuk I <i>Dochters van Sarah en Hagar op reis, het hoe en waarom.</i>	5
Hoofdstuk II <i>De eerste ontmoetingen: Ria Veldman en Nazrin Marcus.</i>	11
Hoofdstuk III <i>De Palestijns-Israëlitische moslima Kemala Madir en een Russische immigrante: de joods-Israëlitische Mila.</i>	19
Hoofdstuk IV <i>Leven op de plaats waar eerst 'Arabieren' woonden: Avirama en Chasya.</i>	23
Hoofdstuk V <i>Ontmoetingen in en om Sachnin: Trees Kosterman, Mari Alef en Muzayen.</i>	29
Hoofdstuk VI <i>Druzische vrouwen: Penina, Nada en Rana.</i>	35
Hoofdstuk VII <i>Vrouwen achter en bij de Muur: Zuster Brigitta, Lucy Talgieh en Madeleine Dahl.</i>	39
Hoofdstuk VIII <i>De vrouwen in het vluchtelingenkamp: Suheir Ferraj, Arreej en de dansende meiden.</i>	51
Hoofdstuk IX <i>De moeders van Bethlehem: de vrouwen van het Arabisch Educatief Centrum.</i>	57
Hoofdstuk X <i>"Als ik, Jeruzalem, jou ooit vergeet, vergeet mijn rechterhand mij..." (Psalm 137). Rachel Blaustein.</i>	63

ISBN 978-90 5263 852 2 NUR: 707

© 2008 theologische uitgeverij NARRATIO, Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem

tel. 0183 62 81 88 fax 084 739 29 45 e-mail: verkoop@narratio.nl

Actuele informatie is te vinden op www.narratio.nl.

Onze uitgaven zijn ook te koop via de boekhandel en www.kerkboek.nl (ook in België).

Niets uit deze uitgave mag verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestandskopie, luisterboek, Digi-boek, Internet-PDF of op welke andere wijze dan ook, behoudens voor eigen gebruik, zonder de voorafgaande toestemming van de uitgever c.q. de auteur. Citaten tot maximaal vier regels zijn toegestaan, grotere citaten vallen onder het overnamerecht waarvoor toestemming is vereist, tenzij gedaan in het kader van een recensie.

Hoofdstuk XI <i>Zuster Karmela Farrugia van de Interfaith Encounter Association in het Zweeds Theologisch Instituut in Jeruzalem.</i>	67
Hoofdstuk XII <i>Over verhalen die ons te denken geven.</i>	71
Hoofdstuk XIII <i>Gail Diamond, een vrouwelijke rabbijn.</i>	75
Hoofdstuk XIV <i>Debbie Weissman: “Zolang je gelooft in een levende God kun je blijven hopen”.</i>	81
Hoofdstuk XV <i>Vera Baboun: “Ik ben een Palestijnse vrouw en christen”.</i>	87
Hoofdstuk XVI <i>Safa’ Abu Assab: “Wij hebben u gemaakt tot volksgroepen en stammen, opdat gij elkaar zoudt leren kennen”.</i>	91
Hoofdstuk XVII. <i>Judith Rotem: een levensweg als exodus.</i>	99
Hoofdstuk XVIII <i>Women in Black: solidariteit in het protesteren.</i>	105
Hoofdstuk XIX <i>We vertellen de verhalen verder.</i>	109
Verantwoording foto’s	110

I

Dochters van Sarah* en Hagar

op reis, het hoe en waarom

De aanloop tot de reis

In een zaaltje in Utrecht ontmoeten we elkaar: zeven Nederlandse vrouwen en één Duitse, en één Nederlandse man: ds Douwe van der Sluis. Over een paar weken zullen we op reis gaan naar Israël en de Palestijnse Bezette Gebieden. Wat ons samenbrengt is het verlangen om vrouwen dáár te ontmoeten. We willen op zoek gaan naar vrouwen en vrouwenorganisaties, die zich niet neer willen leggen bij de muren die – letterlijk en figuurlijk – opgetrokken worden tussen de verschillende bevolkingsgroepen en godsdiensten, daar in dat met zoveel religieuze en politieke emoties omgeven land aan de Middellandse Zee. We willen de verhalen van vrouwen dáár in de Palestijnse Bezette Gebieden en Israël horen en die doorgeven in Nederland. We menen dat onwetendheid over elkaars leven vooroordelen en zelfs vijandsbeelden kan kweken.

We komen bijeen in het kader van het project ‘Dochters van Sarah en Hagar’, ontstaan in het Oecumenisch VrouwenNetwerk Noordholland**. Sarah en Hagar, de moeders van Izaäk en Ismaël, zijn de oermoeders van vele gelovigen, zonder wie Abraham nooit vader zou zijn geworden. Eén van de kernactiviteiten van het Noordhollandse project is het gespreksplatform ‘Dochters van Sarah en Hagar’. Dit bestaat uit een groepje van drie joodse, drie christelijke en drie moslimvrouwen. Ze komen regelmatig bij elkaar om samen te praten over hun geloof, ieder vanuit de eigen geloofstraditie, met alle vragen en dilemma’s die dat meebrengt. In landelijk verband brengt het project ‘Dochters van Sarah en Hagar’ ook dergelijke ontmoetingen tot stand. Zo ontwikkelt zich een netwerk van vrouwen die oog hebben voor de ander die anders is, maar de moeite waard om beter gekend te worden. Waar raken onze tradities elkaar? Hoe kan er vrede komen?

Die vrede is ver te zoeken in Israël en de Palestijnse Gebieden***. Daar bevechten de zonen van Sarah en Hagar elkaar te vuur en te zwaard. De dochters zijn er diep bij betrokken, maar dat zijn ze ook bij het zoeken naar mogelijkheden voor een beter begrip onderling, voor een samenleven in vrede.

Uit solidariteit met de vrouwen dáár organiseren de ‘Dochters van Sarah en Hagar’ om de paar jaar een ‘vrouwenseminar’ (een ‘seminar’ is in het Nederlands: een cursus, een mogelijkheid tot leren op verschillende manieren) samen met de stichting COME: Communications Middle East. COME is een kleine particuliere instelling met als doel het scheppen van kaders voor ontmoetingen van mensen in het Midden Oosten onderling en ontmoetingen tussen Europeanen en mensen in het Midden Oosten. De Nederlandse theoloog Douwe van der Sluis is sinds 1991 studietoelichtend en reisorganisator van COME. Hij woont een deel van het jaar in Jeruzalem en kent vele mensen in Israël en de Palestijnse gebieden. Zo willen ook in juni 2006 acht ‘Dochters van Sarah en Hagar’ met Douwe van der Sluis als reis leider op reis gaan naar Israël en de Palestijnse Gebieden.

Motivaties en dilemma’s

Zo komen we bij elkaar in Utrecht, enkele weken voor de reis: mensen uit verschillende delen van Nederland en zelfs daarbuiten, om elkaar te leren kennen en zicht te krijgen op de inhoud van het programma. We horen dat COME heeft georganiseerd dat er ook Zweedse vrouwen met ons mee zullen reizen****. De eerste week zullen we in verschillende delen van het land ontmoetingen hebben met Israëlische en Palestijnse vrouwen. De tweede week zal het seminar in Jeruzalem plaatsvinden. Dan zullen we elke ochtend college krijgen van docentes uit de verschillende godsdiensten over het thema: hoe kunnen de kinderen van Sarah en Hagar in Gods naam in vrede samenleven?

We vertellen elkaar onze beweegredenen om met de reis mee te gaan. Die komen bij ons allemaal neer op: de situatie daar met eigen ogen zien, de mensen, vooral de vrouwen daar ontmoeten. Het wordt ook duidelijk dat er bij sommigen van ons weerstand is om mee te gaan. Willen we ons wel verdiepen in dat gebied met zijn enerverende geschiedenis van veroveringen, ballingschap, terugkeer, bezetting ten koste van een volk dat er al eeuwen woonde, alles in de naam van God? Zou de God van Israël, die ook door christenen beleden wordt, zich wel herkennen in alle gewelddadigheden waarmee ‘Zijn’ volk het land Israël weer inneemt? Moeten we wel of niet als christenen partij kiezen, vóór Israël en tegen de Palestijnen? Sommigen van ons voelen zich aangesproken door de onopgeefbare band die het joodse volk van Godswege met het land Israël heeft en staan achter de staat Israël, zij het niet zonder kritiek op het optreden van Israël. Anderen bekennen dat ze zich veel meer aan de kant van de Palestijnen voelen staan, die in 1948 verdreven werden van hun land en door Israël steeds verder van hun levensmogelijkheden worden afgesneden. We maken onze gevoelens bewust en praten er samen over. We kiezen ervoor te

proberen om een meervoudig gerichte loyaliteit in stand te houden. Dat is heel moeilijk, maar toch nodig in dit conflict waar de verlangens en belangen van beide partijen ons aanspreken en voor ons te begrijpen zijn, maar steeds bloedig botsen. Een manier om aan die meervoudig gerichte loyaliteit inhoud te geven lijkt ons: vooral aandacht hebben voor de *mensen*, zowel aan de joodse, als aan de Palestijnse kant. Aan beide zijden vallen er slachtoffers, aan beide zijden wordt geleden. Waar lijden is, is er een roep om solidariteit. We willen proberen zo open mogelijk te kijken en te luisteren daar in dat omstreden land. We willen de verschillende taalvelden - op zijn minst de religieuze en de politieke taal - waarmee je over de situatie van Israël en van de Palestijnen kunt spreken, uit elkaar houden. Als ‘Dochters’ willen we daarbij op de mogelijke invloed van ‘gender’***** en de man-vrouwverhoudingen letten. Wat is de positie van vrouwen in de conflicten? Wat ons bindt is het verlangen om de vrouwen daar te ontmoeten. En wij delen een diep verlangen naar vrede, ook in het land Israël met zijn verschillende volken.

We bespreken ook onze angst om in zo’n gevaarlijk gebied te reizen. Douwe houdt ons voor dat er op het ogenblik geen buitensporig risico kleeft aan het reizen daar. Evenals hier in Nederland ligt ook daar het meeste gevaar in het verkeer op de wegen. Beladen met veel mogelijkheden om informatie te verzamelen gaan we weer uiteen.

Er wordt nog een keer zo’n voorbereidingssamenkomst gehouden, waar we over alle informatie spreken. Het valt ons op dat er een groot verschil is tussen informatie vanuit joodse bronnen en die vanuit Palestijnse. Alle informatie is gekleurd door het verlangen gelijk te hebben en uit de impasse te komen op de manier die voor de informatiegever het meeste voordeel oplevert. De noodzaak om zelf te gaan kijken en luisteren wordt steeds duidelijker.

Op pad...

In alle vroegte verzamelen we op Schiphol. We vliegen via Zürich naar Tel Aviv: een prachtig luxe vliegveld. Een fontein van water stroomt spectaculair uit het plafond. Douwe van der Sluis, de reis leider, wacht ons op en daar zijn ook de tien Zweedse vrouwen die deel uitmaken van de groep.

Israël... we rijden naar het Noorden, langs Israëlisch-joodse en Israëlisch-Palestijnse/ Arabische***** dorpen. De Palestijnse huizen hebben platte daken en bestaan uit verschillende woonlagen boven elkaar. Het land is heuvelachtig, droog, met veel stenen, beige. Dit is de droge tijd. We zien de eerste olijfbomen, die, met knoestige stammen en grijsgroene smalle bladeren, goed in het

landschap passen. We zien ook de eerste tekenen van spanning en dreiging: achter de prachtig bloeiende oleanders is daar opeens de Muur. Op het eerste gezicht lijkt het een geluidswal, maar we weten dat wat voor velen grotere veiligheid betekent, voor anderen een teken van scheiding en verwijdering is. We rijden over een oude legerweg die, Noord-Zuid van en naar Egypte, gebruikt werd door vele veldheren: van de Egyptische farao Toetmoses III tot aan Generaal Allenby in 1917. Dit is Galilea. We rijden langs Megiddo, in de verte zien we Nazaret. Door de Vlakte van Jizreël. Een ronde heuvel blijkt de berg Tabor te zijn. Allemaal bijbelse namen die verhalen oproepen. Bij de plaatsnamen komt nu een beeld: zo ziet en zag het er dus uit. Hier is zo veel gebeurd! Links ligt de berg Hermon, daarachter Haifa. We komen langs een paar kibboetsen*****. Daar omheen is het groener: boomgaarden met mango's, intensieve landbouw.

Na ongeveer anderhalf uur zijn we in Nes Ammim ('teken of vaandel voor de volken', de naam is ontleend aan Jesaja 11 vers 10), een christelijke kibboets, die open is naar andere godsdiensten. In de vijftiger jaren van de vorige eeuw stichtten Johan Pilon, een zendingsarts in Tiberias, en zijn joodse vriend Shlomo Bezek een ontmoetingsplaats voor christenen en joden. In 1961 werd een stuk land gekocht: Nes Ammim. Dat is nu een groen paradijsje in de droge, beige wereld erbuiten. Een prachtig aangelegde tuin, Westers aandoende witte huizen.

We eten samen en daarna is er kennismaking in een grote kring. Maar we zijn allemaal erg moe, niet in het minst van de vele verwarrende indrukken die we al hebben opgedaan: arm aandoende droge Palestijnse dorpen en groene joodse woonplaatsen. Plaatsen met bijbelse namen en dan de onverbiddelijke Muur. Het logeergebouw is een modern motel met alles erop en eraan. Uit het raam zie je bergen in de verte, in de avond donker met lichtjes. Daar ligt Libanon.

(* betekent: informatie aan het eind van een hoofdstuk)

* De joodse vrouwen die meedoen aan het netwerk 'Dochters van Sarah en Hagar' hebben te kennen gegeven dat zij graag zien dat 'Sarah' geschreven wordt in plaats van het in Nederland gangbare 'Sara', omdat 'Sarah' overeenkomt met de Hebreeuwse schrijfwijze van deze naam.

** Informatie over het netwerk 'Dochters van Sarah en Hagar' bij mw Annego Hogebrink, ahogebrink@hetnet.nl

*** Zie bijlage 2: *Korte geschiedenis van het Land en zijn bewoners.*

**** Zie bijlage 1: *De namen van de deelnemers aan de reis.*

***** Onder 'gender' wordt verstaan het geheel van verwachtingen en opvattingen aangaande de rol van vrouwen en de rol van mannen in een bepaalde cultuur en samenleving.

***** *Palestijnen of Arabieren?* Palestijnen, ook diegenen die Israëliësch staatsburger zijn omdat ze na 1948 binnen het gebied van de staat Israël zijn blijven wonen, zien en benoemen zichzelf doorgaans nog steeds als 'Palestijnen', maar worden door joodse Israëli's aangeduid met 'Arabieren'. Dit is een politiek beladen kwestie. In dit boek kiezen we ervoor mensen te benoemen, zoals ze zichzelf benoemen en dus spreken we van joodse Israëli's, Palestijnse Israëli's en Palestijnen.

***** Een *kibboets* is een nederzetting van joodse immigranten, zoals die vooral vóór en kort na de stichting van de staat Israël gevormd werden, buiten de steden. Dit gebeurde in een Zionistische geest. Men wilde 'het Land' tot bloei brengen. In de oorspronkelijke opzet hadden kibboetsbewoners alles gemeenschappelijk. Ze werkten samen in de projecten die de kibboets economisch drijvende hielden en kregen allemaal hetzelfde loon, voldoende om hen in leven te houden. Zo hield men bijvoorbeeld melkkoeien of kippen en plantte boomgaarden van allerlei vruchtbomen. Men werkte aan irrigatie als dat nodig was. De kinderen groeiden voor een groot deel van hun bestaan op in kindertehuizen. Nu zijn er voornamelijk kibboetsen waarin de bewoners individueel bezit hebben en soms ook buiten de kibboets werken. De kinderen groeien in de gezinnen op, niet meer in kindertehuizen. Om inkomsten te verkrijgen heeft men in sommige kibboetsen logeer-huisjes voor toeristen.

II

De eerste ontmoetingen:

Ria Veldman en Nazrin Marcus

De voorlichtster Ria Veldman

We worden wakker in het groene paradijsje Nes Ammim, de christelijke kibboets. Een heerlijk ontbijt met uitzicht op de prachtige tuin vol bloeiende struiken: oleanders, bougainville en hibiscus, maar ook cactussen en geurende rozemarijnstruiken. Naast onze groep zijn er nog enkele mannen van middelbare leeftijd. Enkel van ons maken met hen kennis en vragen hen naar hun herkomst en de reden van hun verblijf in Nes Ammim. Het blijken militairen, joods-Israëliëse reservisten te zijn, op weg naar de plaats waar ze zich moeten melden. Het zijn natuurlijk gewone Israëliëse burgers, representatief voor de Israëliëse samenleving als geheel. Maar toch zet het ons aan het denken. We worden eraan herinnerd dat elk paradijs een slangetje heeft: militairen, mogelijke oorlog.

Na het ontbijt ontmoeten we Ria Veldman, een Nederlandse die met haar man, een leraar die in de VUT ging, vanaf 2004 in Nes Ammim werkt. Zij runt het gastenverblijf en fungeert als gastvrouw. Enthousiast leidt Ria ons rond. We zien de binnenplaats met een beeldhouwwerk dat de bedoeling van Nes Ammim weergeeft: een huis van ontmoeting, studie en gebed, waar christenen, moslims en joden samenkomen en elk op hun eigen wijze de ene God aanbidden. Nes Ammim wil “een proeftuin van wederzijdse waardering” zijn. Door geldgebrek is Nes Ammim een paar jaar geleden echter gedwongen huizen en paviljoens te gaan verhuren en zo veranderde het karakter van het kibboetsdorp. Het is nu ook een ‘commercieel’ gastenverblijf geworden. Zo kan ook de aanwezigheid van de Israëliëse reservisten, die de open ontmoeting met Palestijnen nu eenmaal niet dient, verklaard worden. We zien de oude autobus, de eerste medische post in de kibboets. We zien in het kleine museum beelden van het begin vol idealen en ook de schrijn voor een zoon van één van de eerste joodse bewoners, die sneuvelde in de strijd tegen de Palestijnen. Ria zegt gegrepen te zijn door het judaïsme en de joodse wortels van het christendom. Vanuit deze gegrepenheid wil ze zich ook openstellen voor de Palestijnen, die

zij aanduidt met ‘Arabieren’. Joden – al of niet Israëliisch – ontkennen met deze benaming, zij het lang niet altijd bewust, het bestaan van Palestijnen als een aparte groep met hun geschiedenis als medebewoners en hun aanspraken. Hier zien we voor het eerst de moeilijkheid van een echt open dubbele loyaliteit. Moet of kán de leiding van Nes Ammim gastvrijheid weigeren aan de joods-Israëliische reservisten? Duidelijk is dat Nes Ammim en onze gastvrouw Ria uit zijn op ontmoeting tussen joden, christenen en moslims. In zoverre is hun streven godsdienstig gekleurd. De complicatie is dat de politieke dimensie niet ontkend kan worden. De moslims zijn ook de Palestijnen en er zijn ook christelijke Palestijnen.

Aan de muur treft ons een poster met het volgende gedicht:

*What is the guilt of the innocent?
It begins when he – calmly and with hanging arms,
Shrugging his shoulders and standing aside,
The coat buttoned up
Lighting a cigarette - says :
“One cannot do anything”.
Look, there begins the guilt of the innocent.*

*Wat is de schuld van de onschuldige?
Het begint wanneer die – kalm en met hangende armen,
Zijn schouders ophalend en terzijde staand,
Zijn jas hoog dichtgeknoopt
Zegt, terwijl hij een sigaret opsteekt:
‘Je kan toch niks doen’.
Kijk, daar begint de schuld van de onschuldige.*

Als we later in een grote kring in de schaduw zitten ontmoeten we enkele joods-Israëliische vrouwen die met ons mee zullen gaan op onze tocht door Galilea. Chedva, een vormingsleidster uit de kibboets Tuval, zal voor de komende dagen met Douwe onze reisleidster zijn. Haar roep: “Only five minutes left!” wordt een vertrouwde begeleiding van onze tochten. Zij is een energieke, hartelijke vrouw die door haar vele contacten zowel met joodse als met Palestijnse vrouwen veel voor ons gaat betekenen. Verder zijn er Nili en Raya, die net als Chedva in een kibboets zijn geboren, en Mila en Katja, immigranten uit Rusland.

Nazrin Markus, Palestijns Israëliische, van christelijke huize

In één van de ruimten van Nes Ammim, zittend in een grote kring, ontmoeten we Nazrin Markus. Ze is Palestijnse en Israëliisch staatsburger. Een tengere vrouw, ongeveer midden veertig jaar oud. Chedva stelt haar voor: “Nazrin is geboren in het Arabische dorp Kfar Yasif, vlak bij Nes Ammim”. Meteen komt weer een vleug spanning aan het licht. Nazrin noemt zichzelf geen ‘Arabische’, noch haar dorp van herkomst ‘Arabisch’. Ze stelt zichzelf nadrukkelijk voor als ‘Palestijnse’. Ze noemt zichzelf een vluchteling en zij identificeert zich met de aanspraken op een Palestijnse staat.

Nazrin vertelt haar verhaal. Ze was in haar studententijd in Haifa een politiek activiste. Ze studeerde archeologie, maar werd vanwege haar politieke activiteiten weggestuurd van de universiteit. In haar stem klinken frustratie en woede door.

In 1948 werden de grootouders van Nazrin verdreven van hun eigen grond. Haar grootmoeder van moederszijde kwam om. Haar vader had in Kfar Yasif een stuk land. De hele familie was werkzaam op dat land. Het was hun leven, hun werk en hun inkomen. Na de onteigening van de grond waren ze alles kwijt. Vanuit de plaats waar ze een nieuw onderkomen vonden konden ze zien hoe joodse Israëli's huizen op hun grond bouwden. Haar moeder legde zich niet bij de situatie neer en zette haar dochter aan zich te ontwikkelen om zo-

doende ooit iets aan de situatie te veranderen. Haar motto was: “Zeg nooit: ik heb geen tijd”.

Nazrin vergelijkt de relatie van joden tot Palestijnen met die van mannen tot vrouwen. De mannen bepalen wat de vrouwen kunnen en mogen. De meeste Palestijnse vrouwen kunnen, ook als ze een academische graad hebben, hoogstens onderwijzeres worden. Er zijn weinig banen voor Palestijnse Israëli's, want joodse Israëli's hebben altijd voorrang bij sollicitaties. Ook hebben joodse Israëli's voorrang bij het verkrijgen van beurzen om te gaan studeren, omdat ze in het leger zijn geweest. Palestijnse Israëli's mogen niet in het leger, aangezien zij door hun Israëli'sche mede-staatsburgers als potentiële vijanden worden beschouwd. Van de Israëli'sche kant wordt geredeneerd dat Palestijnse Israëli'sche staatsburgers niet in het leger hoeven om hen niet in loyaliteitsconflicten te brengen. Hoe dan ook, zij worden geweerd uit alle banen waar veiligheidsrisico's aan verbonden zijn. Het gevolg daarvan is dat er onder Palestijnse Israëli's een grote werkloosheid is. “Het is niet gemakkelijk voor ons”, zegt Nazrin. Ze vertelt verder over haar situatie. Binnen Israël woont één miljoen Palestijnen. De meeste Palestijnen met Israëli'sche nationaliteit wonen in Galilea. De meesten van hen wonen traditioneel in aparte Palestijnse dorpen, die er al waren vóór de stichting van de staat Israël. Palestijnse Israëli's die in een joods-Palestijns gemengde wijk wonen moeten voor een huis een hogere prijs betalen dan joodse Israëli's. Het wordt ons niet duidelijk of dit het beleid van de overheid is of immoreel beleid van particuliere verkopers. Palestijnse dorpen mogen niet uitbreiden, ze mogen alleen bestaan op het hun toegekende stukje land. Je ziet dus dat er in Palestijnse dorpen huizen met verscheidene verdiepingen zijn. Men bouwt de huizen als het ware nu op elkaar. Regelmatig worden er huizen en olijfboomgaarden van Palestijnen onteigend. In tegenstelling tot de situatie in joodse dorpen, zijn er in Palestijnse dorpen geen schuilkelders. Al deze maatregelen worden genomen in het kader van 'security', veiligheid, maar dan wel gezien vanuit joods-Israëli'sch perspectief.

Nazrin is boos. “Land afpakken is iemands eer, iemands wortels en identiteit, iemands eigenwaarde afpakken”, zegt ze. 'Land' blijkt voor Palestijnen dezelfde diepe emotionele betekenis te hebben als dit begrip voor joden heeft: het is 'heilig'. Ze gaat verder: “De Israëli'sche overheid probeert ons weg te krijgen, dat past in het kader van de judaïsering* van Galilea”. Uit haar verhaal blijkt dat dit in de eerste plaats langs legale weg wordt gedaan. Maar wie heeft de macht de wetten te maken? Een huis mag bijvoorbeeld volgens een wet plat gebulldozerd worden wanneer het leeg staat. Ook als Palestijnen een dag lang weg zijn, waardoor hun huis 'leeg' is, kan dat platgelegd worden.

Zo krijgen we onze eerste indruk van de ongelijkheid in macht tussen joodse en 'Arabische'/Palestijnse Israëli'sche staatsburgers. In naam hebben joodse en Palestijnse Israëli's dezelfde rechten, maar in de praktijk is dat niet zo. “Palestijnse Israëli's moeten”, zo zegt Nazrin, “hun rechten als staatsburgers met moeite verdienen en zijn uiteindelijk afhankelijk van de toekenning daarvan door joodse Israëli's”. Nazrin is in Nazaret gaan wonen, de stad met de grootste Palestijnse bevolking in Galilea. Zij koos bewust als haar woonplaats een wijk in Opper-Nazaret, waar een overwegend joodse, welvarende bevolking woont: als een politieke daad.

We ontmoeten in Nazrin een vrouw vol machteloze woede. Ze zegt het gevoel te hebben in een wurggreep te zitten. Het is heel moeilijk om in alle frustraties die door anderen veroorzaakt worden je waardigheid te behouden. “Het behouden van die waardigheid”, zegt ze, “is de grootste uitdaging waar ik en andere Palestijnse vrouwen mee worstelen”. Maar Nazrin legt zich niet bij de situatie neer. Haar keuze om in een welvarende joodse wijk te gaan wonen is een bewuste daad: ze wil niet apart gezet worden. Zij zegt ook dat, wanneer er twee staten naast elkaar zouden komen, zij dat geen oplossing zou vinden. Zij wil niet in een Palestijnse staat wonen**.

Nog maar net in Israël zitten we diep in het probleem. Voor het eerst krijgt dat, wat we in kranten lezen en op de televisie horen over 'het probleem in het Midden-Oosten', een menselijk gezicht. Het grijpt ons allemaal aan. Maar wat we bij Nazrin, én bij wat ze vertelt over haar moeder, ook zien, is een soort ongebrokenheid, een zich niet bij de situatie neerleggen, een zoeken naar dat wat je in de onderdrukkende omstandigheden nog doen kan. We zien dat een voorstelling van hoe het anders zou kunnen worden, blijft leven. Het treft ons dat het christen-zijn van Nazrin geen rol speelt in haar verhaal. Zij voelt zich in de eerste plaats Palestijnse en spreekt nergens van een gevoel gedragen te worden door solidariteit van mede-christenen elders in de wereld.

In het gesprek dat we na Nazrins verhaal met haar voeren reageren de uit Rusland afkomstige joods-Israëli'sche Mila en Katja heftig. Zij hebben, als uit Rusland afkomstige immigranten, in Israël een lage status, veel lager dan immigranten uit West Europa. Het is voor hen niet gemakkelijk om in een welvarende joodse wijk te gaan wonen! En Nazrin doet dat zo maar! Niet alleen voor ons, maar ook voor Mila en Katja blijkt Nazrin de eerste Palestijnse vrouw te zijn van wie ze haar verhaal, met alle emoties daarin horen. Joodse en Palestijnse Israëliërs blijken in veel gevallen totaal gescheiden te leven, daar is geen Muur voor nodig.

* De judaïsering.

In de onafhankelijkheidsverklaring van 1948 staat dat Israël een joodse democratische staat zal zijn. Dit betekent, tot op de dag van vandaag, dat de meerderheid van de bewoners joods moet zijn. Het streven van de regering is er dus op gericht Palestijnen/'Arabieren' niet in de meerderheid te laten komen: de judaïsering of verjoodsing. Judaïsering komt in de praktijk neer op het bevoordelen van de joodse bewoners boven de niet-joodse. Dit komt bijvoorbeeld uit in het beleid wat betreft het toewijzen van grond, bouwvergunningen en andere subsidies om de effecten van de demografische toename van de Israëlisch-Palestijnse bevolking zoveel mogelijk tegen te gaan. Zo wordt bijvoorbeeld de immigratie van Ethiopische joden gestimuleerd. Er zijn dikwijls geen huizen voor deze joden, ze moeten soms in stacaravans wonen. Veel Palestijnen wonen in Galilea. Daar voelen zij de gevolgen van de judaïsering het meest aan den lijve, zie bijvoorbeeld wat Chasya vertelt over de ontwikkeling van het joodse dorp Ya'ad (hoofdstuk IV) en wat Trees Kosterman in Sachnin zegt over de bedreiging van haar huis (hoofdstuk V).

** De moeilijkheid van de twee-staten oplossing.

Er zijn verschillende bevolkingsgroepen: joodse Israëliërs, Palestijnse Israëliërs, Palestijnen uit de Palestijnse (bezette) gebieden en Palestijnen die na de naqba van 1948 in vluchtelingenkampen verblijven, veelal in de omliggende landen.

In verband hiermee is de 'twee-staten oplossing' – door velen gezien als dé oplossing van het Palestijns-Israëliësch conflict om het bezit van het land – slechts een oplossing voor een deel van het probleem. Er zijn eigenlijk verschillende problemen, die om verschillende oplossingen vragen.

Daar is het probleem van Palestijns Israëliësch staatsburgers, die niet wéér willen verkassen maar gewoon binnen de staat Israël willen blijven wonen, maar dan wel met dezelfde rechten als joodse staatsburgers. Veel Palestijnen verwachten echter niet dat dit kan gebeuren. De opmerking van Nazrin over de verdeling in twee staten moet in dit licht gezien worden.

Dan zijn er de Palestijnen van de Bezette Gebieden. Voor hen zou de twee-staten oplossing – die, naar men doorgaans aanneemt, de verdeling van het land volgens de grenzen van vóór 1967 inhoudt – wél een oplossing kunnen zijn.

Daarnaast zijn er de Palestijnse vluchtelingen, die nergens heen kunnen. Ze kunnen niet terug: hun huizen en dorpen zijn meestal verwoest. Ze zijn nergens welkom, aangezien ze nergens 'bijpassen'. In een Palestijnse staat, die zou bestaan uit de nu bezette gebieden en Gaza, is er gewoon geen fysieke ruimte. Binnen Israël zijn ze niet welkom omdat door hun komst het overwicht van joodse inwoners, zoals vastgesteld in de onafhankelijkheidsverklaring,

verstoord zou worden. Ook de Arabische buurlanden zien hen liever gaan dan komen. Met andere woorden: niet alle Palestijnen varen wel bij de oplossing het land in twee staten te verdelen.

Tenslotte is er het probleem van de verdeeldheid onder de Palestijnen zelf. Aan de ene kant Hamas, die alle hoop op een vreedzame oplossing heeft laten varen, en aan de andere kant Fatah, die ondanks de voortdurende frustratie nog bereid is tot onderhandelen met Israël.